

1. LOOMADEST JA INIMESTEST

JAHIPIDAMINE, VÕITLUSSPORT JA KONTAKTSPORT

Päris algusest alustades tuleb tõdeda, et nii inimesed kui ka paljud loomaliigid peavad jahti. Selles osas, mis puudutab jõu kasutamist mõne elusolendi kinnipüüdmiseks, alistamiseks ja tapmiseks, on jahil kahtlemata sõjapidamisega sarnaseid jooni. Välja arvatud juhul, kui loomad jahimehele ette aetakse, mängivad füüsiline pingutus ja/või vilumus siin olulist rolli. Samamoodi on oma osa juhusel, mis võib esineda näiteks ootamatu tuuleilina, mis jahimehe lõhna edasi kannab, või mis ajal, mil jahipidamiseks kasutati külmrelvi, noole sihtmärgist kõrvale juhib. Jahipidamine sisaldab ka strateegiat, mis küll erineb sõjapidamises kasutatavast. Ei ole kuigi palju loomi, kes jahimehele vastu hakkaksid ja temaga samamoodi võitleksid nagu tema nendega, ja need vähesed, kes selleks valmis on, teevad seda vaid juhul, kui nad on nurka aetud. Kui see peaks juhtuma, võetakse tavaliselt tarvitusele ettevaatusabinõud, mis peavad tagama, et tapmine on ühepoolne. See on ka põhjus, miks inglise keeles kasutatakse jahipidamise kohta lisaks sõnale *hunting* ka väljendit *chase* ehk tagaajamine või klaperjaht – nimelt tuleb see prantsuskeelsest sõnast *chasse*, mis tähendab jälitamist. See sõna on semantiliselt tihedalt seotud oma vastandiga, milleks on põgenemine; sama kehtib ka saksa- ja hollandi-keelsete sõnade *Jagd* ja *jacht* kohta.

Muud jahipidamise ja sõja ühisjooned, eelkõige valmidus verd valada ja pikaajaline viibimine välitingimustes, mida mõlemad nõuavad, ei vaja siin lähemat selgitamist. Platon on öelnud, et sõda on lihtsalt üks jahipidamise vorme¹¹, ja seda väidet ei saa pidada just komplimentiks sõdurite kohta. Xenophon ja Machiavelli, kes olid ise sõdades meestele korraldusi jaganud, nägid asju teistsuguses valguses. Nende jaoks oli küttimine sõjalise väljaõppe üks kasulik vorm.¹² Metssigade piikidega küttimist ja teiste suurulukite jahtimist vaadeldi kuni 19. sajandi viimaste aastateni just sellise nurga alt.¹³ Eri ajastute sõjamehed on oma puhkehetked sisustanud sageli jahipidamisega. Näiteks olevat Rooma keiser Hadrianus jahil haavata saanud ning olnud sunnitud sellest näole jäänud armi varjamiseks habeme kasvatama, mis tegi lõpu roomlaste sajanditepikkusele traditsioonile habet ajada. Keskajal ja ka veel sajandeid pärast seda oli jahipidamine sõjameeste jaoks sport *par excellence*; Esimese maailmasõja õhuäss Manfred von Richthofen veetis teenistusest vabad päevad jahti pidades, enne kui ta 26-aastaselt „küpses vanuses“ mehena surma sai.¹⁴ Üks Paapua Uus-Guineas asuvat Avatipi piirkonda uuriv antropoloog on väitnud, et sealsed elanikud loevad sõjapidamist jahipidamise ülimumlikuks vormiks, mille puhul saakloomaks on inimene.¹⁵ On kindel, et inimesed ning tõenäoliselt ka mõned loomaliigid, nagu näiteks šimpansid, ei pea jahti mitte üksnes toidu, vaid ka lõbu pärast. Kassid on valmis püüdma isegi ekraanil liikuvaid kujutisi ning vähemalt ühel koeral, keda ma tean, oli tavaks taga ajada taskulambist pörandale langevat valgusvihku. Ent seda, kas need ja teisedki loomad käituvad nõnda lähtuvalt mingisugusest „jahiinstinktist“ või sellepärast, et selline tegevus pakub neile pinget, on võimatu öelda. Võib-olla mängivad siin oma osa mõlemad motiivid ning ka see, et need ei erine mitte üksnes loomade, vaid ka ajahetkede lõikes; lõppude lõpuks ei ole ka inimese käitumine neis asjus mitte alati

järjepidev.

Mõned evolutsioonibioloogid usuvad, et jahipidamine, mille me oleme saanud päranduseks oma primaatidega sarnanenud esivanematelt, on vanim spordiala üldse.¹⁶ Siinkohal tasub mainida, et sajandeid enne seda, kui sõna „sport“ omandas oma praeguse tõsist füüsilist pingutust nõudva kehalise liikumise tähenduse, kasutati seda tähenduses „nali“, „lõbustus“, „mäng“. Olgu sellega, kuidas on, ent jaht, ükskõik, kas seda peavad loomad või inimesed, erineb sõjast selle poolest, et jahipidamise näol on tegu liikidevahelise, mitte liigisisese ettevõtmisega. Aeg-ajalt kohtab küll ka „inimjahti“, samuti katseid kutsuda ellu mängu, milles mõningate inimeste ülesandeks on põgenemine, teiste ülesandeks aga nende tagaajamine ja leidmine. Ent esimesi ei saa kuidagi pidada mängudeks ja viimased näivad liiva jooksvat selsamal hetkel, mil need algavad. Mõlemad põhinevad tagaajamisel ja mitte strateegial. Seega, kuigi jahipidamisest võib võrdluse mõttes küll kasu olla, ei leia see teema selle raamatu raames enam lähemat kajastamist.

Nii nagu inimeste mängitud mängu, võib ka loomade mängu jagada erinevatesse klassidesse. Paljude puhul neist puudub teadlik vastane, kes oleks võimeline vastupanu osutama, ja seega puudub neis ka strateegia, mis vastaks selle raamatu sissejuhatuses toodud määratlusele. Näiteks on kaarnatel ja saarmatel tavaks aeg-ajalt liugu lasta. Oravatele näib meeldivat männikäbidega jändamine ja koertele mitmesuguste esemete tagaajamine, nende sakutamine ja sikutamine. Mu praeguseks siit ilmast lahkunud puudel Poonch arendas välja terve rea märguandeid, kuidas mulle iga kord, kui me oma jalutuskäigul ühte kindlasse paika jõudsim, teada anda, et mul tuleb talle keppi visata, et ta saaks selle mulle tagasi tuua. Kõigepealt hakkas ta raskelt hingama. Kui see ei mõjunud, hõõrus ta end vastu mu jalga; kui ma ikka veel asjast aru ei saanud, tõi ta kuuldavale

erilise kõrgetoonilise haugatuse, mida ta kasutas alati üksnes sel otstarbel. Ahvid ja inimahvid haaravad pidevalt okstest ja kiiguvad nendega ka siis, kui selleks ei ole silmanähtavat põhjust. Nii nende kui ka paljude teiste tegevuste taga ei paista olevat mitte „kasulikkus“, vaid lihtsalt lõbu. Mõningad sellised mängud võivad võimete ja oskuste osas esitada väga suuri nõudmisi. Ent sellegipoolest ei saa neid klassifitseerida kui sõjamänge ja seetõttu jäävad need meie vaatluse alt edaspidi välja.

Paljude loomaliikide puhul esineb ka võitlust üksikisendite vahel. Meeldetuletuseks olgu öeldud: tõsist võitlust eristab mänglemisest või mängust see, et mänguga kaasnevad alati kindlad piirangud, seda kas siis teeskluse või reeglite näol. „Tegeliku“ asja ja teeskluse vahel vahe tegemine nõuab arvestataval määral intelligentsust. Enne veel, kui mäng saab alata, peab üks osapooltest edastama mingi märguande, milleks võib olla näiteks kummardamine (koerad) või pea ja keha jõnksutamine, millega kaasneb saba tõstmine (kariloomad).¹⁷ Vastane peab mõistma, millega on tegu, ja andma sarnaste vahenditega loomulikult märku ka oma nõusolekust. Mängu lõpetamiseks tuleb anda uus signaal; mõned psühholoogid räägivad erinevatest „tahtlikkuse astmetest“.¹⁸ Seega ei ole sugugi üllatav, et kõik vaadeldavad loomade „sõjamängud“ esinevad üksnes selgroogsete ja eelkõige imetajate hulgas. Kui Darwin nõustus ühe teise bioloogiga, kes väitis, et oli näinud sipelgate omavahelisi kokkupõrkeid ja seda, kuidas nad selle käigus teesklesid üksteise hammustamist, „just nagu paljud koerakutsikad seda teevad“, tegi ta üpris kindlasti vea.¹⁹

Niisuguste mängudega tegelevad regulaarselt peaaegu kõik karnivoorid ja primaadid, eriti siis, kui nad on noored, aga mitte ainult. Üldiselt on nii, et mida pikem on nende noorloomaga ehk mida suurema osa moodustab nende kogu elueast aeg, mis selle liigi esindajatel kulub seksuaalse küpsuseni jõudmiseks, seda

rohkem aega kulutavad nad mängudele, sealhulgas vastandumisele tuginevatele mängudele: ei ole sugugi tavatu, et sellistele mängudele pühendatakse umbes tund aega päevas.²⁰ Samas tasub meeles pidada, et järgnevat tegevust kontrollivate reeglite hoolikas paikapanemine, rääkimata nende reeglitega manööverdamisest enda kasuks ja vastase kahjuks, nõuab palju suuremat intellektuaalset pingutust kui lihtsalt teesklemine. See seletab ka, miks jahipidamise ning võitlus- ja kontaktspordi puhul ei esine isegi meie lähimate sugulaste primaatide hulgas niisuguseid formaalseid reegleid, mis kehtivad inimeste loodud peenekoelisemate mängude puhul.

Sõltuvalt liigist võib „võitlus“ võtta mitmeid vorme. Tavaliselt on võitluse esimeseks faasiks positsioonile asumine, näiteks koerte ja mõnede ahviliikide puhul, ning ründava või kaitsva hoiaku võtmine. Sellele järgnevad eri liiki maadlusvõtted. Mõned loomad tõukavad, puksivad ning rammivad teineteist või lähevad sarvipidi kokku. Teised loomaliigid kasutavad küünistamist ja hammustamist, mis sihikindla käitumise korral võib lõppeda väga tõsiste vigastustega. Loomariigis tervikuna on just hammustamine selgelt kõige tavapärasem vigastuste tekitamise viis. Kui seda tehakse pigem mängu kui tõsise võitluse käigus, asendab seda vastasest huultega kinni haaramine või naksamine, mis tekitab väiksemat sorti vigastusi, kui üldse. Põhjalikud vaatlused on näidanud, et siin rakendavad loomad kahesugust mehhanismi. Esimese puhul ei kasuta loom, kes vastast hammustab, täit jõudu. Teisel puhul ta küll hammustab täiest jõust, ent mõnd sellist kehaosa, mis on suhteliselt haavamatu. Esimest varianti kasutavad enamasti koerad ja karud, teist aga šaakalid. Viimased näivad lähtuvat põhimõttest „sina ei pea mitte oma mängukaaslase kõrva hammustama.“²¹ Muuseas, koerad, kelle mängukaaslasteks on inimesed, õpivad üsna ruttu selgeks, millised inimese kehaosad on riidetega kaits-

tud ja mida võib seega suurema jõuga hammustada.

Neid mänguvõitlusi, ükskõik, mis kujul need siis ka ei esineks, ei ole alati lihtne pärisvõitlusest eristada. Ent on kolm aspekti, mille poolest need kaks näivad teineteisest erinevat. Esiteks, kuna mänguvõitlus ei ole pärisvõitlus, kestab esimene tavaliselt teisest kauem. Teiseks, seni kuni mäng kestab, on kättemaks lubatud, mitte keelatud. Kolmandaks tuleb jälgida, mis toimub pärast võitluse lõppu – kas üks osapooltest põgeneb võitlusväljalt või jäävad mõlemad osalejad oma kohale ning taastub nende rahumeelne suhe?²² Kuna loomad ei ole võimelised oma motiividest aru andma, võime üksnes oletada, miks nii paljud neist teesklevad võitlemist. Nagu inimeste puhul, on ka loomade puhul selle taga tõenäoliselt „teadlik“ – kui seda sõna siinkohal kasutada võib – soov kogeda põnevust. Lisaks võib mänguvõitlus, nagu paljud teised mänguliigid, tulla kasuks ka pärisvõitluseks treenimisel, mis muudab selle antud plaanis paljude inimese mängude sarnaseks. Ning lõpuks võib see aidata karjas paika panna sotsiaalseid suhteid ning säilitada rahu.

Näiteks on paljude primaadiliikide puhul tavaline, et nende varivõitluste puhul „ründavad“ palju nooremad ja väiksemad isendid endast vanemaid, suuremaid ja dominantsemaid. Viimased küll reageerivad sellele, ent kasutavad üksnes murdosa kogu oma jõust. Mängu kestel jäetakse tavapärane käitumine kõrvale ning mõlemad loomad teesklevad kumbki omal moel, et nad on võrdsed. Kuid kui noorem läheb oma rünnakuga liiga kaugele, võib ootamatu terav, ent samas valdavalt ohutu vastulööök ta paika panna, pannes ühtlasi paika ka sellele, mis on lubatud ja mis mitte, ning tehes mängule vähemalt tolleks hetkeks lõpu.²³ Ükskõik mis ajendil varivõitlusi ka peetakse, on nende eelis pärisvõitluse ees see, et nii hind, mida selle eest maksta tuleb, kui ka kaasnev risk on väga madalad (ent samas mitte olematud, sest

see nulliks kogu põnevuse).

Mänguvõitlus ei ole võõras ka inimestele, kes on alles liiga noored, et olemasolevaid mängureegleid mõista või neid ise luua. Selle raamatu teema seisukohalt on aga veelgi olulisem see, et niisuguse võitlustega tegelevad ka mõned täiskasvanud. On isegi juhtumeid, nagu näiteks professionaalse maadluse puhul, kus võitlus toimub etteantud ja kokkulepitud stsenaariumi järgi – võitlejad avavad matši lärmake sõnasõjaga, mille käigus kumbki teeskleb ülekeevat viha ning valmidust vastane tükki rebida. Pole harvad ka juhud, kus selle tõestuseks kasutatakse erakorralisi meetmeid, näiteks lüüakse vastast tooliga või taotakse oma pead vastu võitlusareeni teraspõrandat. Tegelikult on professionaalne maadlus aga „vägivaldsete tunnete keerukas teatraliseeritud esitamine vastasseisuna ... valdavalt pantomiimi kujul“, mistõttu seda kajastatakse muuhulgas kõikvõimalike etteastete analüüsile keskenduvaks akadeemilises ajakirjas *The Drama Review*.²⁴ Mõned säärase matšide korraldajad lähevad veelgi kaugemale, luues süžee, mis on osaliselt võrreldav mõne teatrietenduse- või filmistseeniga. Nii on aset leidev võitlus väidetavalt pikaajalise vaenu tulemus või katse mõne vigastuse eest kätte maksta. Niisugused lood sarnanevad paljuski stsenaariumitega, mille väljamõtlemisega tegelevad tavapäraselt need, kes organiseerivad mitmesuguseid poliitilis-sõjalisi ja sõjalisi mängu, millest edaspidi lähemalt juttu tuleb; teine paralleel tekib nende lihtsakoeliste lugudega, millega tulevad lagedale pornofilmide tootjad, et filmis näidatavaid sündmusi huvitavamaks teha ja peamisele tegevusele raamistik luua.

Professionaalse maadlusega kaasnevad aeg-ajalt tõsised vigastused, mida tuleb ette eriti pikaajaliste võitlejate puhul, kes on kogu asja juba mitmeid kordi läbi teinud. Sellele vaatamata jätab kogu etteaste pigem teeskluse kui võitluse mulje. Matšide tulemus on enamasti juba varem paika pandud nii, et

see vastaks pealtvaatajate arusaamale sellest, mis on õige ja mis vale. Nii võttes pole see võitlus suguluses mitte sõja, vaid moraliteega. Kogu süžee ja iga üksik liigutus on kavandatud mitte üksnes vastase alistamist silmas pidades, vaid ka publikule võimalikult meelepärase mulje jätmiseks; mida olulisem etteaste ja mida tuntumad võitlejad, seda vähem „reaalne“ see tõenäoliselt on. See seletab ka seda, miks need, kes tegelevad „tõsiste“ võitlusspordialadega, nagu jahipidamine ning võitlus- ja kontaktsport või neile kaasa elavad, säärastest matšidest kuigivõrd lugu ei pea.

Relvastamata – ja nagu me peagi näeme, ka relvastatud – inimesed, kes teineteisega võitlema hakkavad, sarnanevad loomadega selles osas, et ka nemad asuvad kõigepealt võitluspositsioonile. Järgmiseks võtavad nad sisse kas kaitsva või ründava kehahoiaku. Võitlused ise võivad esineda väga erinevas vormis. Kuna inimeste hambad ja küüned on väikesed ja nõrgad, on hammustamine ja küünistamine nende jaoks palju vähem oluline kui loomadel. Tegelikult mängivad need valdavalt mingit rolli üksnes siis, kui võitlejateks on naised ja lapsed (ja Mike Tyson) ning paljudel juhtudel on need võtted üleüldse keelatud. See ei ole ainus, mis inimest loomast eristab. Primaadid, meie lähimad sugulased loomariigis, ei kasuta näiteks löömisel kunagi jalgu – see komme on üksnes hobustel, eeslitel, muuladel ja elevantidel. Inimesed seevastu teevad seda sageli. Veel üheks erinevuseks on see, et nende loomaliikide esindajad, kellel on sõrmed – eelkõige inimahvid –, kasutavad neid üksnes harvadel juhtudel selleks, et kaaslasest võitluse käigus kinni haarata.²⁵ Ja mis kõige olulisem, inimesed on suutelised kasutama oma käsi hoopide jagamiseks – see on midagi, mida ei suuda ükski loom.

Inimeste vahel peetavaid relvastamata võitlusi, mida reguleerivad kindlad reeglid, tuntakse ka kui võitlussporti. Tõenäoliselt pole kunagi eksisteerinud ühtegi ühiskonda, kus

neid ei oleks ühel või teisel moel olemas olnud, kuigi väidetavalt esines neid rohkem sõjakates ja vähem rahumeelsetes ühiskondades.²⁶ Sageli olid sellised võitlused seotud religiooniga, seda eelkõige matusetseremooniade käigus, mil jumalad nõudsid oma lihatükki. On teada, et maadlusega tegeleti juba 5000 aasta taguses Sumeris, kus muistne kangelane Gilgamesh pidi oma kuulsusrikka rännaku käigus rinda pistma võitmatu Enkiduga. Lähtudes sellest, kui sageli on maadlust kujutatud Vana-Egiptuse monumentidel, pidi see seal lausa rahvusport olema. Seda on kujutatud templite ja hauakambrite seintel, steelidel ning ka sadade skulptuuridel ja miniatuuridel, millest mõned on kunstiliselt väga kõrgel tasemel. Maadlust näivad olevat eriti armastanud sõdalased, kes oma tulemustega uhkus-tasid ja oma oskusi regulaarselt ka vaaraole demonstreerisid. Paleeaken, kust Ramses III (u 1186–1155 eKr) nende ettevõtmisi jälgis, on senini alles.²⁷ Teisalt on teada, et vaaraod tegelesid ka ise mitmete spordialadega, nagu jooksmine, vibulaskmine ja kaarikujuhtimine, kuid puuduvad igasugused tõendid, et nad oleksid tegeleenud maadluse või muude võitlusspordialadega.

Ka tänapäeval tegelevad kogu maailma hõimuühiskonnad maadlusega ja näib, et nad on seda teinud juba pikka aega. Mõningates kultuurides, näiteks Sudaanis elavate nubade puhul, oli maadlusel oluline roll sotsiaalse korra kehtestamisel, ilma et sellega oleks kaasnenud tegelik võitlus.²⁸ Tulemaa saartel elavate onade jaoks oli see koguni konflikti lahendamise meetodiks. Kui osapoolte vaheline vaen oli kestnud juba liiga kaua ja ähvardas kontrolli alt väljuda, saatsid ühe sugu-võsa vanemad teise juurde läbirääkimisi pidama mõne vanema naisterahva, kelle vangi võtmisest poleks mingit kasu olnud. Nii leppisid osapooled kokku kohtumise, mille käigus pidasid mõlema poole mehed maha terve rea kahevõitlusi. Kohtumine kestis seni, kuni ühe poole kõiki võitlejaid oli võidetud. Seejärel

kuulutas teine pool end võitjaks ning kõik pöördusid piisavalt rahulolevatena koju tagasi.²⁹ Ida-Boliivias elaval siriono hõimul oli mõnevõrra sarnane komme.³⁰

Nüüdisaegne maadlus on tavapäraselt jagatud lausa viieks alaliigiks, milleks on kreeka-rooma maadlus, vabamaadlus, vöömaadlus, rannamaadlus ja rahvuslik maadlus. Tõenäoliselt on eri aegadel ja eri paigus olnud olemas ka palju teisi maadlusliike, kuid need on tänapäevaks hüljatud ja unustatud. Maadlusega sama vana on tõenäoliselt selline ala nagu poks (poksiti nii kinnastega kui ilma). Nimelt osutavad tõendid sellele, et poksiiga tegeleti samuti juba vanas Egiptuses; poksimatšide kujutisi leiab ka Egeuse meres asuvalt Thera saarelt leitud vaasidel, mis pärinevad 15. sajandist eKr. Mõnikord on need kaks spordiala omavahel ühendatud, nagu näiteks vanas Kreekas harrastatud *pankration*'i puhul (sõnasõnalt tähendab see „kõikvõimalike vahenditega purustamist“). *Pankration*'i võitlejatele ei olnud lubatud mitte üksnes löömine, vaid ka vastase löömine allapoole vööd. Mõned pääsesid karistamatult isegi siis, kui nad olid vastase sõrmed tagurpidi väänanud.³¹ Nagu maadlus, jaguneb ka poks tavaliselt mitmeks kindlaks alaliigiks, millest kõige olulisemad on Vana-Kreeka poks, Vana-Rooma poks ja kaasaegne poks. Ent maadlus ja poks oma eri liikidega ei kata veel kaugeltki võitluskunstide kogu nimekirja; selles nimekirjas on lisaks veel ka taipoks, judo, karate, kung-fu, sumo ja vabavõitlus – mis on hetkel ühtlasi ka kõige vägivaldsem võitlusspordiala – ja paljud teised, mida ei jõua üles lugedagi.

Kõiki neid võitlusspordialasid ühendab see, et võitlejad on relvastamata ning palja ülakehaga või kannavad õhukesest materjalist riideid, mis ei paku mingit kaitset. Teatud poksiliiikide puhul kannavad võitlejad kindaid. Sõltuvalt kultuurist võib kinnaste kasutamise eesmärk olla vastase vigastuste suurendamine või siis võitleja randmete kaitsmine ning tabamuse

saanud võitleja jaoks võimaliku vigastusteohu vähendamine.³² Tänapäeva poksijad kasutavad lisaks hambakaitseid ja mõnikord ka peakaitseid. Need ettevaatusabinõud, nagu ka relvade keelamine, ei hoia siiski täielikult ära tõsiste või isegi surmaga lõppevate vigastuste võimalust. Kuid niisuguste vigastuste tõenäosust vähendavad need olulisel määral. Ükskõik kuidas selliseid võitlusi ka peetakse, muudab asjaolu, et tegu on relvastamata võitlustega, nende seose sõjaga enam kui problemaatiliseks. See asjaolu on tõenäoliselt olnud rohkem kui kusagil mujal päevakorral just vanas Kreekas ning seda tänu erakordselt olulisele rollile, mida sport üldiselt ja eriti võitlussport selles kultuuris mängisid.³³

Veendumust, et sõjas aitavad edu saavutada just võitluskunstid, esindas kõige selgemalt komöödiakirjanik Aristophanes. Enam kui ühes näitemängus väidab ta, et treeningud palestras (selle parimaks tõlkevasteks oleks ehk võitlussportide kool) olid need, mis aitasid ateenlastel 490. ja 480. aastal eKr pärslaste pealetunge tõrjuda.³⁴ Aristophanese eesmärk oli, et ta kaasaegsed hakkaksid ulatuslikumalt tegelema just kõnealuste spordialadega, mis tema arvates olid kahjuks unarusse jäetud. Mõned kaasaegsed autorid järgivad ta eeskujul, kirjeldades Kreeka sõjapidamist kui „gümnaastilist“ või kehalist ning vastandades seda Pärsia omale.³⁵ See aga, kuidas sellised väited seostuvad raske turvisega, mida sõdurid kandsid ja mis nende liikumisvõimet tõsiselt piiras, ei ole päris selge.³⁶ Samas ei ole tõenäoliselt tegu juhusega, et Kreeka kultuspaigas Olümpias asus sõjajumal Aresele pühendatud kuju kõrval just Agonile pühendatud kuju – tema nimi tähendab tõlkes ülesannet või rasket koormat või võistlust –; ning üle kogu Kreeka maailma kasutati raidkirjadel edukate atleetide kirjeldamiseks samasuguseid väljendeid nagu võidukate sõjameeste ülistamiseks.

Nii mõnedki pankraationi olümpiasangarid olid ühtlasi

suurepäraseid sõjamehed, ent see, kuidas need kaks asja täpselt omavahel seotud olid, ei ole kuigi selge. Teisalt on vanakreeka eeposes „Ilias“ juttu mehest nimega Epheios, kes tunnistab, et ei ole sõjapidamise alal kuigi hea. Ta toob enda vabanduseks asjaolu, et mitte keegi ei saa olla suurepärane igal alal, ning lubab põrmustada igäuhe, kes söandab temaga poksiringi astuda³⁷; muuseas oli tegu sama mehega, kes hiljem ehitas Trooja hobuse ning mängis seega võtmerolli Kreeka võidus. Ühest kaduma läinud näidendist säilinud katkendis laseb 5. sajandi lõpul eKr tegutsenud luuletaja Euripides ühel oma tegelaskujudest väita, et ükski maadleja ega ka muu atleet pole kunagi suutnud ta linna sissetungijate käest päästa, ja et „raua“ palge ees on nende mitmesugused kummardused, hüpped, haarded ja löögid sama hea kui narrus.³⁸ Platon on oma „Seadustes“ samuti avaldanud arvamust, et maadluses ja poksis kasutatavad taktikad on sõjas kasutatud. Tema sõnul peaks neid ideaalses riigis asendama realistlikumad ja kohe kindlasti ohtlikumad õppused, nende hulgas kehaliste harjutuste sooritamine täies sõjaväerustuses, igasugune varisõjapidamine ja „võitlemine pallidega“ (*sphaeromachia*) ning noolevise, mis kõik pidid toimuma nii realistlikult kui võimalik – kuigi ta tunnistab, et noolte otsad tuleks siiski nüriks teha.³⁹

Selleks ajaks olid silmapaistvate sõjameeste kahevõitlused, mille kirjeldamiseks „Ilias“ nii palju aega kulutatakse, juba ammu asendunud raskerelvastuses jalaväelaste ehk hopliitide võitlustega, kus üksikisikud, olgu nad kui tahes vaprad ja vilunud, mängisid varasemast väiksemat rolli. Seega pole ime, et klassikaliste kreeka kirjameeste ja sõjapealike arvamused antud vallas lahknesid. Xenophon väitis, et kuulus poksija Boiskos, kes oli 4. sajandi alguses eKr võitnud hulgaliselt poksimatše, ei olnud sõdurina kuigivõrd usaldusväärne ning et ta olevat ühel korral lahingust ka põgenenud, tuues põhjenduseks väsimuse.⁴⁰

4. sajandil eKr elanud kuulus Teeba väejuht Epameinondas tegeles nooruses jooksmise ja maadlusega (ta oli erandlikul seisukohal, et sõjas on kiirusest rohkem kasu kui jõust). Kuid ta tähelepanu keskmes oli siiski relvakäsitsemise harjutamine; kord ütles ta oma vägedele, et kuigi maadlusvaatemängud võivad vaenlasele muljet avaldada, on sõjaks valmistumisel sobivaks kohaks siiski mitte palestra, vaid lahinglaager. Umbes poolteist sajandit hiljem läks Ahhaia väepealik Philopoimen, kes nagu Epameinondaski oli nooruses maadlusega tegelenud, koguni niikaugemale, et väitis, nagu ei saaks atleetidest häid sõdureid, ning jättis nad mängust välja. Aleksander Suur ei pidanud samuti oma kaasaegsetest võitlusspordialadest eriti lugu, kuigi kaikavõitlust ta siiski imetles.⁴¹

Näib, et arusaama, mille kohaselt oli suurem osa võitlusspordialasid sellisel kujul nagu neid Vanas-Kreekas harrastati, sõjalise ettevalmistuse suhtes ebaolulised või ebapiisavad, jagas ka Kreeka kõigi aegade kõige sõjakam linnriik. Tõenäoliselt pole tegu juhusega, et Spartas harrastatud pankraationi versioonis olid lubatud võtete hulgas ka hammustamine ja pöidla vastase silma torkamine. Kuigi meil ei ole tõendeid, et samu „oskusi“ oleks lubatud kasutada ka Olümpias, on antiiksete olümpiamängude pankraationi võitjate hulgas siiski muljetavaldav hulk spartalasi. Ent kaugemale ei saa paralleele võitlusspordi ja sõja vahel antud kontekstis kuidagi tõmmata. 7. sajandil elanud Sparta laulik Tyrtaios, kes kinkis oma linnriigile suure hulga selle kõige võimsamatest võitluslauludest, toonitas selgelt, et oskused maadluses ja teistel sarnastel aladel ei tee mehest veel valmis sõjameest. Viimane pidi nimelt pealt vaadata „armutuid verevalamisi“, neid ise korda saatma ja neis ellu jääma⁴²; nägema, kuidas kui raiutakse maha käsi ja jalgu, lõigatakse lõhki kõhtusid ning lüüakse maha päid.

Antiik-Kreekas oli sport tervikuna ning sealjuures eriti võit-

lussport aristokraatliku kultuuri väljendus. Ka kuulus olümpiavanne ise osutab sellele, et mängudest võisid osa võtta vaid vabad mehed. Tõsi küll, seadus ei keelanud ka madalamate ühiskonnaklasside esindajatel mängudeks treenida ja neil võistelda, kuid et seda teha, oli kõigepealt vaja piisavalt jõudeaega (*scholē*). Lisaks ei olnud palestra regulaarne külastamine kuigi odav lõbu. Sportmängude aristokraatlik iseloom võib olla üks põhjus, miks nii paljud meile teadaolevad võitjad pärinesid kõrgklassist. See aitab ehk seletada ka seda, miks sajandeid hiljem kerkis esile küsimus, kas eelistada kreeka või rooma kultuuri. Meie ajaarvamise 2. sajandil elanud kreeka kirjanikud kasutasid sporti üldiselt ning eriti võitlussporti selleks, et tõestada kreeka kultuuri ülimuslikkust. Üks neist, filosoof Philostratos, võttis kogu arusaama kokku sõnadega, et mineviku suured atleedid „tegid sõjast treeningu spordi jaoks ja spordist treeningu sõja jaoks“. Sparta loogikat peapeale pöörates väitis Plutrachos, et 371. aastal eKr toimunud Leuktra lahingus alistasid teebalased spartalased sellepärast, et nad olid palestras rohkem treeninud; lisaks kirjutas ta, et sport, sealhulgas eelkõige maadlus, on sõja imiteerimine ja harjutamine. Kirjanik ja satiirik Lukianos, kes oli mõlema eelnimetatu kaasaagne, pühendas antud küsimusele terve essee, mis oli üles ehitatud dialoogina Ateena seadusandja Soloni ja ühe ta sküüdist külalise vahel. Arutelu lõpeb järeldusega, et sportlik ettevalmistus aitab kodanikel-sõduritel oma linna vabadust kaitsta ja vajadusel ka vaenlast võita.⁴³

Selleks ajaks oli Kreeka juba pikemat aega olnud roomlaste võimu all, kelle arusaamine selles asjas oli täiesti teistsugune. Kahtlemata on paljud „progressiivsed“ roomlased juba alates 2. sajandi algusest eKr tunnustanud kreeklaste silmapaistvaid saavutusi kunsti, kirjanduse ja teaduse alal, mis roomlaste omi ületada suutsid. Mõõtmatult kõnekas on ka asjaolu, et roomlased palusid ja saidki kreeklastelt loa oma kodanike osalemiseks

mainekatel olümpiamängudel, kuna see võimaldas neil eristuda ülejäänud „barbaritest“. Ent niisuguse suhtumise kõrval kreeka kultuuri eksisteeris ka süüdistav hoiak, mille peamiseks etteheiteks oli, et kreeklastel jääb vajaka *gravitas*’est, tõsisusest. Juba 2. aastasaja keskel eKr pani Kreeka riigi- ja sõjamees Polybios, kes oli suure osa oma elust veetnud Roomas ja seda hästi tundis, tähele, millise tõsidusega suhtuvad roomlased sõjalisse väljaõppesse.⁴⁴ Kuigi ta ei ütle seda otsesõnu välja, nägi ta roomlastes eeskju, mida ta kaasmaalased oleksid võinud järgida, kui nad vaid suutnuks.

Umbes sada aastat hilisemast ajast leiame riigimehe ja oratori Cicero kirjeldamas kreeka noorukite sooritatud kehalisi harjutusi kui sõjalise väljaõppe jaoks kasutuid. Ta võttis selles kontekstis kasutusele isegi termini *Graeculi*, mis tähendab otsetõlkes umbes „põlastusväärsed väikesed kreeklased“⁴⁵ – asjaolu, mis on seda tähelepanuväärsem, et Cicero oli muude saavutuste kõrval lisaks ka oma ajastu kõige silmapaistvam kreeka filosoofia esindaja roomlaste hulgas. Nii mitmedki rooma luuletajad väitsid, et palestra tootis üksnes mandunud isikuid, kes ei olnud võimelised relva kandma. Nii entsüklopedist Plinius kui ka ajaloolane Tacitus hoiatasid mõju eest, mis sellel võib roomlaste kehadele olla. Plutarchos ise võtab roomlaste suhtumise kokku sõnadega, mille kohaselt on Kreeka iseseisvuse kaotuse tegelikuks põhjuseks nende arvates just palestra. Selle asemel et õpetada noortele meestele, kuidas sõjaväe lihtsa toidu peal ellu jääda, lasi see neil külluslikku toidulauda nautida. Jätmata ruumi relvakäsitsemise harjutamisele, soodustas see laiskust, liiderlikkust ja pederastiat ning tootis nõnda lõppkokkuvõttes pigem maadlejaid kui sõdureid.⁴⁶

Mõlemat hoiakut – üht, mis väidab, et võitlussport aitab sõjalisele ettevalmistusele kaasa ja teist, mis ütleb, et sellist sidet spordi ja sõja vahel ei ole olemas – võis kohata veel ka